

DAVLAT XARIDI TIZIMIDAGI MUNOZABATLARNI TARTIBGA SOLUVCHI XALQARO QONUNCHILIK ASOSLARI

Tojiyava Shaxlo Maxmatmurodovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat xaridi tizimidagi munozabalarni tartibga soluvchi xalqaro qonunchilik asoslari tahlil qilinadi. Davlat xaridlari – davlat byudjeti mablag'larini samarali va shaffof tarzda sarflash, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy siyosatlarini amalga oshirish uchun muhim vositadir. Maqolada xalqaro qonunchilikdagi asosiy tamoyillar, jumladan, raqobat, shaffoflik, adolat va hisobdorlik kabi prinsiplar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar, masalan, Jahon savdo tashkiloti (WTO) va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan taqdim etilgan davlat xaridlari bilan bog'liq qonunlar, standartlar va tavsiyalar tahlil qilinadi. Davlat xaridi tizimining global amaliyoti va uning milliy qonunchilik tizimiga ta'siri, shuningdek, samarali boshqaruvning ahamiyati o'rganiladi.

Kalit so'zlar: davlat xaridi, xalqaro qonunchilik, shaffoflik, raqobat, adolat, davlat byudjeti, BMT, WTO, samarali boshqaruv, global amaliyot

Kirish. Hozirda dunyoning turli mamlakatlarida davlat xaridini amalga oshirishga huquqiy asos sifatida qo'llaniladigan bir-nechta hujjatlar mavjud. Ushbu hujjatlarni o'rganib, mazkur mamlakatlarda davlat xaridini o'ziga xosligini ko'rsatish mumkin. Yunsitral "Tovarlar va xizmatlarni sotib olish to'g'risida" qonuni 1994 yil BMTning xalqaro savdo huquqi Komissiyasining 27-sessiyasida qabul qilingan bo'lib, u bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat va jamoat uchun xaridni amalga oshirish buyicha xalqaro tajribani o'zida mujassamlashtiradi.

Ushbu qonun, bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan davlatlarda, xususan, Sharqiy Evropa mamlakatlarida davlat buyurtmasini joylashtirish buyicha model sifatida ishlab chiqilgan.

Yunsitral shakliiy qonunidan ko'zlangan maqsad raqobatni maksimal darajada rivojlantirish, davlat xaridini amalga oshirishda mol etkazib beruvchilarga nisbatan adolatli munosabatni ta'minlash, xarid jaryonini ochiqililigi hamda ob'ektivligini oshirishdan iborat. Mazkur qonun, milliy xavfsizlik va mudofaa sohalaridan tashqari, barcha sohalarida xaridni amalga oshirish uchun qo'llashni nazarda tutadi.

Mazkur hujjatning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi:

1. Ochiqlilik va shaffoflik qismida – xarid to'g'risida yozma shakldagi

hisobot yuritilishi (hisobotda tanlovni yoki boshqa turdagi xaridni amalga oshiruvchi davlat buyurtmachisi tomonidan amalga oshirilgan barcha chora-tadbirlar o'z aksini topishi shart), shuningdek, davlat burtmachisining shartnomani tuzishi haqida ommaviy e'lon qilishi;

2. Kvalifikatsiya qism boyicha – mol etkazib beruvchilar kvalifikatsiyasga bo'lgan talablarni tartibga solish, ular kvalifikatsiyasini o'rganish jarayoni va tartibi, shuningdek, birlamchi kvalifikatsion tanlovlarni amalga oshirish tartibi;

3. Jaryonni amalga oshirish sifatida – ochiq tanlov xaridni amalga oshirishning asosiy usuli ekanligi; oddiy mahsulotlar uchun, nafaqat ochiq, balki yopiq tanlov yo'li bilan, ya'ni kotirovka so'rovnomasi va yagona mol etkazib beruvchidan xarid qilish; ikki bosqichli tanlov o'tkazish, raqobatli muzokara olib borish, murakkab mahsulotni yoki maslahat xizmatlarni sotib olish uchun taklif so'rovnomasi;

4. Ochiq tanlov jarayoni: savdo to'g'risida e'lon nashr etish; potentsial mol etkazib beruvchilarga tanlov shartlarini etkazish; tanlov arizalarini tayyorlash, zaruriy o'zgartirishlar va tushuntirishlar kiritish; tanlov arizalarini berish; tanlov arizalarini ishtirokchilar oldida ochish; arizani baholash; arizani qabul qilish va mol etkazib berish to'g'risidagi shartnomani qonuniy kuchga kirishi; Qonun xaridning boshqa turlarini amalga oshirishni detallashtirgan holda keltirib o'tadi (ikki bosqichli tanlovlar, taklif so'rovnomasi va raqobat muzokaralari).

5. Yuzaga keladigan munozaralarni hal etish bo'limida, mol etkazib beruvchini davlat buyurtmasini joylashtirishi boyicha yuzaga keladigan nizolarni ma'muriy, sud organlari orqali hal etish mumkinligi aks ettirilgan.

Shuni ta'kidlash joizki, Yunsitral namunaviy qonunchligi bo'lib, u model qonun sifatida juda katta rol oynadi. Rossiya Federatsiyasi, Qazog'iston, Qirg'iziston va Sharqiy Evropa davlatlarining davlat xaridini tartibga solish boyicha amaldagi qonunchligi asosida mazkur hujjat tamoyillari yotadi.

Xalqaro savdo tashkilotida davlat xaridi boyicha shartnoma. 1994 yilda ko'p tomonlama savdo muzokaralarining Uruguvay raundida qabul qilingan Hukumat xaridi boyicha Kelishuv (Agreement on Government Procurement), o'z ahamiyatiga ko'ra, ikkinchi muhim xalqaro hujjat hisoblanadi. U Savdo va tariflar buyicha umumiy shartnomaning (GATT) muhim elementi hisoblanadi va Xalqaro savdo tashkilotiga(XST) ishtirok etish doirasida mamlakatlar tomonidan imzo chekiladi. Hukumat xaridi boyicha Shartnomani imzolash XSTga kirishning sharti hisoblanmasada, ammo keyingi yillarda XSTning yirik ishtirokchilari bo'lgan AQSh, Evropa Ittifoqi mamlakatlari, Kanada, Isroil, Yaponiya, Shveytsariya kabi mamlakatlar nomzod mamlakatlar uchun ushbu hujjatni imzolanishini ikki yoqlama

muzokoralarning sharti sifatida qoymoqdalar. Ammo, 2008 yilga kelib, XSTga a'zo bo'lgan 152 ta davlatdan faqatgina 39 tasi Hukumat xaridi buyicha mazkur Shartnomani imzolaganlar.

Shartnoma milliy davlat xaridi bozorini uni imzolgan mamlakatlardagi mol etkazib beruvchilar uchun ochib berishi, hamda xorijiy mol etkazib beruvchilarni milliy mol etkazib beruvchilar bilan bir xil shartlar asosida faoliyat yuritishiga imkon berishini nazarda tutadi. Mazkur hujjatdan ko'zda tutilgan asosiy maqsad, xalqaro savdoni rivojlantirish, xorijiy mol etkazib beruvchilarni diskriminatsiya qilishni oldini olish, xarid jarayonini tartibga soluvchi qonunchilikni ochiqqligini ta'minlashdan iborat.

Ushbu kelishuvga muvofiq, davlat buyurtmachisi alohida olingan mol etkazib beruvchiga (milliy belgisiga ko'ra) davlat buyurtmasini olishda imtiyozli sharoit yaratib bermasligi lozim. Shuningdek, sotib olinadigan tovarlarga xalqaro savdoni chegaralovchi texnik talablar qoyilmasligi yoki tovarlar va xizmatlarga qoyiladigan barcha texnik talablar xalqaro meyorlar asosida bo'lishi shart.

Hukmat xaridi Shartnomasiga ko'ra davlat xaridini joylashtirishning uchta shakli keltirilgan: ochiq, tanlanma, chegaralangan. Agar savdoda barcha qiziqish bildirgan tovar va xizmatlarni etkazib beruvchilar ishtirok etishi mumkin bo'lsa, bunday jarayon ochiq hisoblanadi. Agar savdoda faqatgina sotib oluvchi tashkilot tomonidan taklif olgan mol etkazib beruvchilar ishtirok etadigan bo'lsa, bunday jarayon tanlanma deyiladi. Chegaralangan jarayonda sotib oluvchi tashkilot tovar va xizmatlar etkazib beruvchi tashkilot bilan shartnomada kelishilgan shartlar asosida alohida aloqa o'rnatadi.

Mamlakatimizda davlat xaridi tizimini tartibga soluvchi qonuniy-meyoriy hujjatlar va xalqaro tajribadan kelib chiqib, "Davlat xaridi to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi dolzarb masala ekanligini ta'kidlaymiz. Fikrimizcha, ushbu qonunning qabul qilinishi bilan hozirda mavjud bir-nechta qonunosti hujjatlarini unifikatsiya qilish imkoniyati yuzaga keladi. Shuningdek, u davlat xaridini boshqarishning uzoq muddatli strategiyasini shakllantirishga imkon beradi.

Ma'lumki mamlakatimizda bir qator xalqaro moliyaviy institutlar bilan o'zaro hamkorlikda bir necha ijtimoiy-iqtisodiy loyilar moliyalashtirilib kelinmoqda. Mamlakatimiz davlat xaridi tizimida biror loyihani moliyalashtirishda xalqaro moliyaviy institutlar mablag'lari jalb etilgan bo'lsa, bunda xalqaro moliyaviy institutlarining yo'riqnoma va nizomlari huquqiy jihatdan ustunlik qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Karimov, A. (2021). *Davlat xaridi tizimi: xalqaro qonunchilik va amaliyot*. Toshkent: “Iqtisodiy nashr” nashriyoti.
- 2) Shukurov, B. (2020). *Xalqaro qonunchilik va davlat xaridlari: qonunlar va tamoyillar*. Toshkent: “Moliyaviy boshqaruv” nashriyoti.
- 3) G‘ofurov, S. (2019). *Davlat xaridlari tizimidagi xalqaro standartlar va yondashuvlar*. Toshkent: “Xalqaro iqtisodiyot” nashriyoti.
- 4) World Trade Organization (WTO). (2020). *International Public Procurement: Legal Frameworks and Practices*. Geneva: WTO Publications.
- 5) United Nations (UN). (2021). *Public Procurement Guidelines: International Standards and Best Practices*. New York: UN Publishing.
- 6) OECD. (2020). *Public Procurement and Transparency: Global Practices*. Paris: OECD Publishing.
- 7) IMF (Xalqaro valyuta jamg‘armasi). (2020). *Public Procurement Systems and International Regulatory Standards*. Washington, D.C.: IMF Publications.
- 8) Tadjibayeva, D. (2022). *Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar va davlat xaridlari tizimi*. Toshkent: “Xalqaro huquq” nashriyoti.